



**Jarosław Zientkowski**

Starszy wykładowca Zakładu Służby Kryminalnej  
Szkoły Policji w Pile

**Krzysztof Sawicki**

Wykładowca Zakładu Służby Kryminalnej  
Szkoły Policji w Pile

## **WSPÓŁCZESNE FORMY WYKORZYSTANIA OSÓB JAKO OFIARY HANDLU LUDŹMI**

Jednym z najtrudniejszych problemów współczesnego świata jest niewątpliwe zjawisko handlu ludźmi. Proceder ten dla wielu osób jest niedostrzegalny z uwagi na niską świadomość. Jednak zaznaczyć należy, że ofiarą handlu ludźmi może stać się prawie każdy człowiek. Intensyfikacja zjawiska jest wypadkową wielu czynników, mniej lub bardziej związanych ze zróżnicowaniem regionów świata, a także statusem zamieszkujących tam osób. Handel ludźmi jest zjawiskiem ponadpaństwowym, dotyczącym społeczność międzynarodową, a istotnym czynnikiem wpływającym na szybki wzrost tego procederu jest globalizacja. Przestępstwo handlu ludźmi w obecnym okresie prężnie się rozwija i przechodzi podobnie jak inne rodzaje przestępstw proces ewolucji związany z dostosowaniem się do obiektywnej rzeczywistości i zwiększeniem skuteczności działań przestępczych.

Ofiarami procederu są zarówno kobiety, mężczyźni jak również dzieci. Dzieci wykorzystywane są zazwyczaj do innych celów niż osoby dorosłe za sprawą wielu czynników, takich jak np. wiek, niedojrzałość, bezbronność, które sprawiają, że bardzo łatwo jest je wykorzystać i kontrolować<sup>1</sup>.

Pokrzywdzeni są wykorzystywani między innymi do:

- prostytucji, pornografii, świadczenia usług o charakterze seksualnym,

- żebractwa,
- pozyskiwania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy,
- prac o charakterze przymusowym,
- do popełniania przestępstw,
- nielegalnej adopcji,
- wyłudzenia świadczeń socjalnych.

Dopuszczając się handlu człowiekiem, dokonuje się gwałtu na przysługujących mu prawach podstawowych, takich jak prawo do samostanowienia, wolność od tortur, godność czy zakaz trzymania człowieka w niewolnictwie lub poddaństwie. Stosowanie wobec niego przemocy zarówno fizycznej, jak i emocjonalnej, powoduje szereg negatywnych konsekwencji, przede wszystkim w sferze psychicznej.

### **Wykorzystanie osoby w celu uprawiania prostytucji, pornografii, świadczenia usług o charakterze seksualnym.**

Handel ludźmi zaliczany jest do kategorii przestępstw dotyczących patologii społecznych i jest często związany z innymi jej zjawiskami jak uprawianie prostytucji - głównie przez kobiety, ale także przez mężczyzn i dzieci. Wykorzystywanie ofiar następuje już w kraju docelowym, po przeprowadzeniu transakcji sprzedaży. Wykorzystującym jest najczęściej osoba posiadająca obywatelstwo państwa, do którego wprowadzono ofiarę bądź cudzoziemiec

<sup>1</sup> K. Janoszka, Dzieci jako ofiary handlu ludźmi, Szczytno 2013, s. 28.

zamieszkujący w tymże państwie<sup>2</sup>. O fackie handlu kobietami i zmuszaniu ich do prostytucji często możemy się tylko domyślać - wnioskować na podstawie takich symptomów jak:

- a) w lokalnej społeczności: pojawienie się pośredników (często kobiet - pośredniczek), za pomocą których kobiety wyjeżdżają za granicę do pracy i przestają utrzymywać kontakty z rodziną i znajomymi, po powrocie do kraju prowadzą zamknięty tryb życia, nie udzielają się towarzysko, milczą na temat pobytu za granicą, pracy i koleżanek,
- b) pojawienie się kobiet w agencji lub na drodze, które:
  - boją się,
  - noszą ślady pobicia,
  - nie mają przy sobie oryginalnych dokumentów,
  - nie zarabiają pieniędzy,
  - nie kontaktują się ze światem zewnętrznym,
  - nie poruszają się samodzielnie,
  - rozmawiają z osobami z zewnątrz wyłącznie w obecności „opiekuna” lub koleżanek,
  - nie wolno im odmawiać klientom i ich żądaniom<sup>3</sup>.

W ten proceder przestępczy zaangażowane są często kobiety, które wcześniej same były ofiarami. Kobiety te najczęściej pełnią rolę rekrutujących i jako pierwsze nawiązują kontakt z przyszłymi ofiarami.<sup>4</sup>

W tych przypadkach organizacja handlu ludźmi prowadzona jest przez zorganizowane grupy osób, w których występuje tzw. łańcuch, tj.:

- werbownik – ulokowany w kraju kandydatek, często prowadzący działalność - przedsiębiorstwo (turystyczne, pośrednictwa pracy, importowo-eksportowe) będące przykrywką faktycznej działalności,
- pomocnicy – kurierzy - przewoźnicy,

osoby zajmujące się przerzutem (nielegalnym) przez granicę, fałszerze dokumentów,

- zleceniodawcy – sutenerzy lub właściciele domów publicznych (agencji towarzyskich), nocnych klubów – są faktycznymi zleceniodawcami wysyłającymi „zamówienia” i finansującymi koszty wyjazdu i podróży.

W tym działaniu sprawców handlu ludźmi możemy wyróżnić trzy zasadnicze etapy, tj.:

- etap rekrutacji,
- etap nakłonienia („złamania”) ofiary do zamiarów sprawcy,
- etap realizacji zamiaru sprawcy.

Pierwszym etapem w działaniu sprawców jest etap rekrutacji - pozyskania ofiar, który sprawcy realizują różnymi metodami. W przypadku handlu ludźmi (kobietami) w celu uprawiania prostytucji można wyróżnić następujące metody działania sprawców:

- „na pracę”,
- „na miłość”,
- porwania.

Metoda „na pracę” – polega na rekrutacji osób-kobiet przy pomocy ogłoszeń prasowych lub osobistych kontaktów sprawców. Ofiary są oszukiwane, co do charakteru pracy (np. barmanki, kelnerki, pomocy kuchennej, hostessy, opiekunki do dzieci, striptizerki), warunków pracy, wysokości zarobków, służą temu fałszywe ogłoszenia prasowe, informacje ustne, a nawet fałszywe umowy o pracę, ofiary są również w całości lub w znacznej części pozbawiane zarobków.

Metoda „na miłość” – polega na wejściu przez sprawcę w emocjonalne (intymne) związki z ofiarą, sprawca stosuje techniki uwodzenia i zdobycia zaufania ofiary, w przekonaniu której staje się jej partnerem (chłopakiem), a następnie wyjeżdża z nim za granicę, gdzie ma z nim rozpocząć lub jej ułatwić nowe życie, a faktycznie cel jego działania od samego początku jest kryminalny. W metodzie tej szczególną

<sup>2</sup> K. Sawicki, Handel ludźmi, Piła 2011, s. 16.

<sup>3</sup> Ibidem, s. 15.

<sup>4</sup> K. Karsznicki, Handel kobietami w świetle spraw karnych, „Prokuratura i Prawo” 12/2002, s. 73.

perfidia jest granie na uczuciach ofiary, co w znacznym stopniu po ujawnieniu faktycznego celu działania sprawcy utrudnia decyzje ofiar (chcących ratować hipotetyczny związek) o zwróceniu się o pomoc do organów ścigania, gdyż może postrzegać sprawę w kategoriach osobistych, a nie przestępstwa.

Metoda porwania – polega na stosowaniu przemocy fizycznej, pozbawieniu wolności, działaniu od początku wbrew woli ofiary.

Drugim etapem działania sprawców po rekrutacji lub porwaniu ofiary jest nakłonienie („złamanie”) jej (najczęściej poprzez złamanie woli ofiary) do poddania się ich zamiarom. Sprawcy stosują w tym celu różne metody, do których najczęściej należą:

- przemoc fizyczna - zgwałcenia (w tym zgwałcenia zbiorowe, tzw. ujeżdżanie), podawanie środków odurzających, zamykanie w pomieszczeniach (często ciemnych i zimnych),
- bicie (połączone z wybijaniem zębów, łamaniem żeber, odbijaniem nerek), choć działania te są realizowane „fachowo”, gdyż nie mogą doprowadzić do trwałego okaleczenia ofiary, a tym samym braku możliwości „pracy” przez ofiarę,
- przemoc psychiczna – polegająca na zmuszaniu ofiar do przyglądania się przemocy fizycznej w ww. postaciach.

Trzecim etapem działania sprawców jest realizacja zamiarów i utrzymywanie ofiar w posłuszeństwie. Cele w zakresie utrzymania ofiar w posłuszeństwie sprawcy realizują stosując różne metody, do których najczęściej należą:

- przemoc fizyczna,
- przemoc psychiczna,
- groźby, np. zabójstwem, skrzywdzenia rodziny, dziecka; sprzedażą do innego klubu, kraju,
- szantaż, np. z wykorzystaniem kompromitujących zdjęć ofiary w trakcie czynności seksualnych, które mogą zostać przesłane rodzinie, znajomym,

- fałszywe informacje – dot. sytuacji prawnej ofiary, możliwości jej zmiany, warunków życia, konsekwencji prawnych,
- mechanizm długu – stworzenia u ofiary przeświadczenia o długu wobec sprawcy z tytułu poniesionych przez niego kosztów (przyjazdu, łapówek, utrzymania noclegu, wyżywienia itp.), kar; który muszą odpracować, a po jego odpracowaniu będą wolne; dług ten nie zmniejsza się, a najczęściej rośnie z tytułu nakładanych przez sprawców „kar” na ofiary za np. ich nieposłuszeństwo, spóźnienia, nieuprzejmość wobec klienta, nieporządek w pokoju, wysokość „kar” nie jest z góry ustalona, są one nakładane wbrew woli ofiar.

Powyższe metody działania sprawców nie są nowatorskie, ale bezwzględność i brutalność przy ich stosowaniu odnosi pożądane przez sprawców skutki<sup>5</sup>.

W przypadku Polski, nielegalny rynek usług seksualnych funkcjonuje najczęściej w ramach tzw. agencji towarzyskich w ostatnich czasach również „mieszkaniówek”. Ich właściciele utrzymują bliskie kontakty towarzyskie, wymieniają się prostytutkami, wspólnie planują działania przeciwko próbom powstania konkurencji, zazwyczaj nie prowadzą lokali osobiście, wyznaczają w tym celu zaufane osoby trzecie, często np. uzależnione finansowo. Ma to na celu uchronienie faktycznych właścicieli przed odpowiedzialnością karną. Zazwyczaj posiadają dodatkowo legalnie funkcjonujące firmy, które prawdopodobnie służą do wykazywania fikcyjnych dochodów, a ich jedynym celem jest legalizacja zysków z agencji, czyli pranie brudnych pieniędzy (art. 299 k.k.)<sup>6</sup>.

W ostatnich latach zauważono tendencję zmuszania do świadczenia usług seksualnych kobiet które na własną rękę

<sup>5</sup> K. Sawicki, *Handel... op. cit.*, s. 19.

<sup>6</sup> P. Łabuz, D. Śniezek, *Prawno – kryminalistyczny aspekt współczesnego handlu ludźmi wykorzystywanymi do prostytucji*, *Kwartalnik kadry kierowniczej Policji*, „Policja”, 1/2011, Szczytno s. 23.

pracują w formie „mieszkaniówek” na rzecz grup przestępczych zajmujących się prowadzeniem agencji towarzyskich. Często członkowie tych grup pod legendą klienta po uprzednim ustaleniu adresu „mieszkaniówki” poprzez Internet lub inne ogłoszenia, robią tzw. wjazdy, podczas których zastraszają kobiety i wymuszają, by pracowały dla nich w zamian za ochronę. Kobiety te zmuszane są do dzielenia się połową zysków, niekiedy grupa przestępcza wstawia tam swoich ochroniarzy, którzy pilnują, by kobiety rzetelnie rozliczały się z przepracowanych godzin i nie robiły tzw. lewizn. Jeżeli kobieta odmówiła współpracy była często bita i zastraszana, a jak chciała wycofać się z tej działalności musiała zapłacić karę w kwocie 10 – 20 tysięcy złotych za tzw. „uwolnienie”, po czym miała zakaz trudnienia się tym procederem na terenie miasta. W niektórych przypadkach zdarza się, że kobieta jest zmuszana do pracy na rzecz grupy przestępczej nawet ze swoim „opiekunem” jeżeli takiego posiada (alfonsa)<sup>7</sup>.

W ostatnich latach zauważono tendencję zmuszania do świadczenia usług seksualnych mężczyzn. W przypadkach mężczyzn zgłaszających się do fundacji „La Strada” trudno mówić o konkretnej liczbie, gdyż jest to kilka przypadków w ciągu roku. Mężczyźni, którzy rozpoczęli współpracę z fundacją pracowali między innymi w agencjach towarzyskich. Byli to Polacy, jak również cudzoziemcy. Pobyt poza agencją był kontrolowany, poruszali się po mieście tylko w ustalonych godzinach, z wyznaczoną sumą pieniędzy<sup>8</sup>. Należy zaznaczyć, że przestępcy kontrolowali wszystkie sfery życia, w tym także związane z zaspokojeniem podstawowych potrzeb życiowych.

Istotnym problemem związanym z handlem ludźmi jest również handel dziećmi, które wykorzystywane są do pro-

dukcji materiałów pornograficznych i prostytucji. Dziecko traktowane jest jako obiekt seksualny i handlowy. Problem ten dotyczy zarówno dziewczynek, jak i chłopców<sup>9</sup>. Zjawisko prostytucji dziecięcej, które generują osoby dorosłe przez zapotrzebowanie na dzieci jako obiekty seksualne jest problemem globalnym i dotyczy całego świata. Zorganizowana turystyka seksualna m. in. w Azji Środkowej i Ameryce Południowej, wiąże się ze wzrostem zainteresowania kontaktami seksualnymi z dziećmi<sup>10</sup>. Sprawcy najczęściej podróżują z krajów bogatszych do biedniejszych, gdzie dostęp do usług seksualnych dzieci jest łatwiejszy, ale mogą również przemieszczać się na terenie jednego kraju. Nie ulega wątpliwości, że turystyka seksualna bazuje, więc na nierównościach ekonomicznych i jest powiązana z handlem dziećmi w celach seksualnych i wykorzystywaniem ich w prostytucji<sup>11</sup>. Handel dziećmi najczęściej jest procederem etapowym, realizowanym na terenie wielu krajów. W krajach pochodzenia handlarze dziećmi wyszukują potencjalne ofiary, przewożą je legalnie lub nielegalnie przez kraje tranzytowe. W kraju docelowym czeka na nie konkretny nabywca. W ten sposób kształtuje się rynek podaży i popytu na usługi świadczone przez dzieci<sup>12</sup>.

W Polsce Policja identyfikuje rocznie około kilkudziesięciu osób poniżej 18 roku życia wykorzystywanych w prostytucji, w tym zaledwie kilku małoletnich, którzy byli do niej zmuszani<sup>13</sup>. Ze względu na trudności w identyfikacji ofiar jest to jedynie mały wycinek w skali całego zjawiska<sup>14</sup>.

<sup>9</sup> K. Janoszka, Dzieci jako ofiary handlu ludźmi, Szczytno 2013, s. 28.

<sup>10</sup> A. Popławska, Wykorzystanie małoletnich w prostytucji – charakterystyka i dynamika zjawiska ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy polskiej, Dziecko krzywdzone, teoria, badania, praktyka 2010, nr 4/33, s. 55.

<sup>11</sup> K. Janoszka, Dzieci... op. cit., s. 31.

<sup>12</sup> A. Siuda, Charakterystyka handlu dziećmi, Poradnik opracowany na podstawie wystąpień na konferencji „Nowoczesne niewolnictwo”, Strzelce Opolskie 2008, s. 46

<sup>13</sup> A. Popławska, Wykorzystanie... op. cit., s. 56.

<sup>14</sup> K. Janoszka, Dzieci... op. cit., s. 30.

<sup>7</sup> Ibidem, s. 24.

<sup>8</sup> K. Sawicki, Profil społeczno – demograficzny ofiar handlu ludźmi, Poradnik opracowany na podstawie wystąpień na konferencji „Nowoczesne niewolnictwo”, Strzelce Opolskie 2008, s. 79.

## **Wykorzystanie osoby w celu żebractwa**

Drastyczną formą handlu ludźmi jest handel w celu zmuszania do żebrania. Do procederu tego zmuszane są zazwyczaj kobiety, dzieci, osoby w podeszłym wieku lub upośledzone. W Polsce problem dotyczy obywateli takich państw jak Mołdawia, Rumunia, Bułgaria czy Ukraina, którzy przywożeni są przez zorganizowane grupy przestępcze. Ofiary najczęściej nie znają języka kraju, w którym przebywają, nie potrafią samodzielnie i swobodnie poruszać się w miejscu, w którym się znajdują. Przystępcza działalność grup nastawiona jest na duże, szybkie zyski finansowe i charakteryzuje się brutalnością w stosunku do wykorzystywanych osób, które zmuszane są do niewolniczej pracy niejednokrotnie w ekstremalnych warunkach atmosferycznych. Jednocześnie dzieciom podawane są środki uspakajające, aby spokojnie siedziały w wózku przez cały dzień. Ofiary są często głodzone, bo osoba głodna jest smutniejsza, apatyczna, łatwiej wzbudza litość. Ponadto osoby, które przynoszą mało pieniędzy lub gdy chcą odmówić dalszej pracy są „motywowane” poprzez straszenie lub bicie, a także podlegają ciągłej kontroli w trakcie żebrania, czy nie opuszczały wyznaczonego im miejsca pracy.

Osoby żebrzące ze względu na sposób działania można podzielić na osoby:

- nikt – czyli osoba, która siedzi na bruku, nie odzywa się, głowa spuszczone i przed nią jest tylko pojemniczek, w którym zbiera się pieniądze;
- ofiara losu – czyli osoba, która trzyma kawałek papieru z informacją co się tej osobie stało (np. jest chora, nieszczęśliwa, potrzebuje wsparcia);
- kaleka – czyli osoba, najczęściej pochodząca z terenu Ukrainy, Mołdawii i Rumunii epatująca swoim kalectwem (jeżeli ma obcięte lub uszkodzone kończyny, to są one na zewnątrz), osoby te poruszają się o kulach, po czym okazuje się, że jak kończą żebranie, to w „cudowny” sposób następuje uzdrowienie;
- kwestarz – czyli osoba, która chodzi i zebrze nie dla siebie, tylko dla kogoś bliższego, przyjaciela, na operację dziecka;
- dziad – czyli osoba, która siedzi ze spuszczoną głową, najczęściej przed kościołami, śpiewa, prosi i odmawia modlitwy (często posiada przy sobie różaniec);
- współczesny trędowaty – w Polsce pojawił się w latach 90. wraz z AIDS, wszędzie stali młodzi i starsi ludzie z tabliczką „jestem chory na AIDS, proszę o wsparcie”<sup>15</sup>.

Proceder żebractwa najczęściej spotyka się wśród małoletnich. Często bardzo małe dzieci używane są jako rekwizyt żebraczy i nie zawsze osoba żebrząca i dziecko są ze sobą spokrewnione. Analizując zjawisko żebractwa wśród nieletnich, można wyróżnić figury żebracze, do których należą:

- grajek uliczny;
- kaleka – udawanie niepełnosprawności lub wykorzystywanie swojej choroby/ułomności;
- wędrowiec – dziecko zaczepia w różnych miejscach przechodniów, często w sposób natarczywy i arogancki, prosząc o pieniądze lub papierosy (dziecko szybko i łatwo nawiązuje kontakt z innymi ludźmi);
- żebrak okazjonalny – dzieci zbierają pieniądze w określonym celu, np. chcą dorobić do zbyt niskiego kieszonkowego, na słodycze, papierosy czy innego rodzaju używki;
- figura modlitewna;
- figura z rekwizytem – dziecko wykorzystuje jakiś element, by wzbudzić współczucie, np. psa (w takim przypadku żebrak stanowi jedynie dodatek do rekwizytu, który odgrywa pierwszoplanową rolę);
- figura ofiara losu – dziecko przyjmuje bierną postawę, jest obojętne, apatyczne, nie nawiązuje kontaktu z przechodniami;
- uliczny przedsiębiorca – dziecko przyj-

<sup>15</sup> E. Czop-Łanoszka, *Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi jako wspólne wyzwanie Polski i Ukrainy (Opis spraw)*, Warszawa 2013, s. 44.

mujące taką figurę, w zamian za drobne datki oferuje swoją pomoc, która najczęściej polega na myciu szyb samochodu, wskazywaniu wolnych miejsc na parkingach czy ulicznej sprzedaży kwiatów<sup>16</sup>.

Zjawisko żebractwa jako źródło szybkiego i wysokiego zysku jest powszechne, do tego stopnia, że w krótkim czasie pojawiły się zorganizowane grupy trudniące się tym procederem. Przy średnich zyskach dziennych uzyskiwanych przez jednego „żebrzącego” w przedziale od 200 do 800 złotych<sup>17</sup>, należy wnioskować, iż grupa osiąga znaczące zyski finansowe. Grupa uprawiająca ten proceder charakteryzuje się hierarchicznością i hermetycznością swojej struktury. Panuje w niej dyscyplina, podział ról i zadań poszczególnych jej członków. Zauważalne jest mocne uzależnienie od jej lidera członków grupy, co wyraża się w bezwzględnym wykonywaniem wszelkich jego poleceń. Wszystkie pieniądze zarobione przez żebraków przekazywane są osobiście liderom lub wysyłane do nich<sup>18</sup>.

#### **Wykorzystywanie osoby w celu pozyskiwania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy**

Kolejną formą handlu ludźmi jest wykorzystywanie osób w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Problem ten na świecie pojawił się z chwilą rozwoju dziedziny nauki jaką jest transplantologia. Nowe możliwości w leczeniu ludzi, które dała nam transplantologia, spowodowały jednocześnie nowe trudności. Obecnie okazuje się bowiem, że na świecie brakuje narządów do pobrania, a i ich dystrybucja jest znacznie

ograniczona. Istnieje wiele państw, w których możliwości leczenia tą metodą są niewielkie, a czasami żadne. Ten fakt został szybko wykorzystany przez osoby chcące szybko zarobić na pośredniczeniu w nielegalnej dystrybucji tkankami lub narządami. Również grupy przestępcze, a nawet terrorystyczne zainteresowały się handlem narządami, upatrując w tym procederze kolejne źródło finansowania swojej działalności. Handel narządami istnieje, ponieważ istnieje zapotrzebowanie na nie, z kolei zapotrzebowanie to jest nieproporcjonalne do zasobów, którymi dysponują transplantolodzy. Pomimo, że na całym świecie wykonuje się bardzo dużo przeszczepów narządów, to i tak kilkanaście tysięcy osób czeka na narząd. Ofiarami procederu handlu organami są z zasady osoby młode i dzieci. W większości przypadków posiadają narządy w bardzo dobrym stanie i nadające się na przeszczep. Przestępcy sprzedają lub porywają osoby, a następnie pobierane są organy, które służą do transplantacji. W przypadku pobrania organu parzystego, bez którego możliwe jest normalne funkcjonowanie, uszkodzony może zostać wypuszczony i ma szansę żyć, jeśli jednak narządów pobiera się więcej, to wiąże się z uśmierceniem ofiary<sup>19</sup>.

Problemem w walce z handlem organami, jest zjawisko globalizowania się tego przestępstwa. Powodem jest przede wszystkim duży rozwój transplantologii, powiązany z brakiem infrastruktury, tj. niewystarczającej liczby narządów do przeszczepów. Handel narządami globalizuje się również dlatego, że nic tak nie determinuje nas do działania jak życie i zdrowie nasze i naszych najbliższych. Na świecie istnieje wiele instytucji, które pomagają znaleźć płatnego dawcę lub biorcę. Instytucje te starają się również docierać do Polski. Z pomocą również przychodzi Internet, w którym można znaleźć ogłoszenia ludzi gotowych oddać swój narząd. Wykonanie nielegalnej transplantacji w Polsce jest znacznie ograniczone i to nie tylko ze względu na re-

<sup>16</sup> K. Król, Żebractwo we współczesnej Polsce jako kwestia społeczna, Konin 2010, s. 64.

<sup>17</sup> P. Łabuz, D. Śnieżek, Handel ludźmi w celu zmuszania do żebrania na przykładzie sprawy zrealizowanej przez zarząd w Rzeszowie Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji, Kwartalnik kadry kierowniczej Policji, „Policja”, 1/2012, Szczytno s. 53.

<sup>18</sup> Ibidem

<sup>19</sup> K. Janoszka, Dzieci ... op. cit., s. 35.

strykcyjne przepisy, ale także ze względu na brak infrastruktury<sup>20</sup>. Dodatkowym czynnikiem, który ogranicza wykonanie nielegalnego przeszczepu w Polsce jest możliwość utraty prawa do wykonywania zawodu przez lekarza, który dokonałby transplantacji wbrew przepisom ustawy. Z nieoficjalnych rozmów z funkcjonariuszami organów ścigania wynika, że w Polsce miały miejsce przypadki przymusowego wycięcia organów lub też znajdowano ciała osób, które miały wycięte organy<sup>21</sup>.

### **Wykorzystanie osoby w celu wykonywania prac o charakterze przymusowym**

Handel ludźmi jest procederem, który coraz częściej polega na świadczeniu pracy przymusowej. Problem pracy przymusowej dotyczy osób dorosłych, jednak czasem ofiarami tego przestępstwa padają dzieci<sup>22</sup>. Obecnie istotną formą handlu ludźmi jest wykorzystywanie obywateli Polski do pracy przymusowej na terenie innych krajów Unii Europejskiej. W ostatnich latach w Polsce również zidentyfikowano ofiary przestępstwa pracy przymusowej. Pokrzywdzeni to zazwyczaj cudzoziemcy, którzy byli zatrudnieni w sektorze rolnictwa, budownictwa lub w fabrykach. Ofiarami pracy przymusowej w Polsce stają się najczęściej ludzie młodzi i w średnim wieku, zarówno kobiety, jak i mężczyźni. Sporadycznie ofiarami są małoletni<sup>23</sup>. Znaczny rozwój tego zjawiska nastąpił w latach 2007 – 2012, głównie za sprawą kryzysu ekonomicznego w UE, kiedy to praca niewolnicza stała się cenniejszym towarem niż na przykład sex biznes.

Najczęściej ofiary przestępstwa zmuszania do pracy przymusowej są wer-

bowane do pracy za granicą poprzez półlegalne agencje zatrudnienia, jak i zorganizowane siatki „werbowników” oferujących pracę np. w Niemczech przy pracach budowlanych lub Hiszpanii i Włoszech przy pracach sezonowych. Osoby zwerbowane były wywożone za granicę, gdzie bez znajomości języka, pieniędzy i podstawowych środków były zmuszane do pracy bez wynagrodzenia<sup>24</sup>. Sprawcy, aby utrzymać ofiary w posłuszeństwie, wykorzystują tzw. mechanizm długu, polegający na tym, że pracownicy muszą odpracować fikcyjny dług, który zamiast zmniejszać się, ciągle narasta i trzeba go dalej odpracowywać. Częstym sposobem stosowanym przez sprawców jest podstęp polegający na nakłanianiu osób do pracy przy pomocy drobnych zaliczek na poczet wynagrodzenia, jakie miałyby być wypłacone na koniec okresu zatrudnienia, przy czym istotnym elementem tego działania jest utrzymanie pokrzywdzonych w przekonaniu co do uczciwych intencji pracodawców. Organizatorzy procederu w celu utrzymania ofiar w miejscach zatrudnienia stosują różnorodne formy kontroli polegające głównie na zakwaterowaniu w pomieszczeniach należących do sprawców, konfiskowaniu dokumentów w postaci paszportów, stosowaniu przemocy połączonej często z przestępstwem zgwałcenia, czy zmuszanie do przyjmowania środków odurzających.

Praca przymusowa stanowi globalny problem, ponieważ zjawisko to oddziałuje na wszystkie kraje oraz ich systemy gospodarcze. Niektóre gałęzie przemysłu są bardziej narażone na stosowanie pracy przymusowej niż pozostałe. Dotyczy to zwłaszcza tych branż, w których wykonywane zajęcia należą do bardzo trudnych i niebezpiecznych, bądź też sektor ten zależny jest od taniej, sezonowej pracy. Problem pracy przymusowej pojawia się również w przypadku tych przedsiębiorstw lub firm, które swoje działania opierają o zlecenia dla

<sup>20</sup> Ł. Wieczorek, Charakterystyka handlu narządami, Poradnik opracowany na podstawie wystąpień na konferencji „Nowoczesne niewolnictwo”, Strzelce Opolskie 2008, s. 43.

<sup>21</sup> K. Janoszka, Dzieci ... op. cit., s. 35.

<sup>22</sup> Z. Lasocik, Ł. Wieczorek, Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce. Raport z badań, Warszawa 2010, s. 9.

<sup>23</sup> Ibidem, s. 45.

<sup>24</sup> J. Pytliński, Zagrożenie zjawiskiem handlu ludźmi na terenie województwa lubuskiego, (w) Zwalczenie i zapobieganie handlowi ludźmi jako wspólne wyzwanie Polski i Ukrainy, Warszawa 2013, s. 24.

podwykonawców. Jednak w tej sytuacji mamy do czynienia ze znacznie ograniczoną, możliwością monitorowania pracy tychże podwykonawców, którzy nierzadko rozproszeni są po wielu krajach. Przykładem jest sprawa amerykańskiej firmy odzieżowej GAP, gdzie jedna z kolekcji tej firmy została uszyta przez hinduskie dzieci<sup>25</sup>.

Ważnym elementem w zwalczaniu tego zjawiska jest położenie głównego nacisku na uświadomienie ofiarom, że zostały wykorzystane przez organizatorów procederu. Eliminowanie pracy przymusowej w dużym stopniu zależy od samych konsumentów, a raczej od ich społecznej oraz ekonomiczno – gospodarczej świadomości.

### **Wykorzystanie osoby w celu zmuszenia do popełniania przestępstw**

Handel ludźmi nie jest z reguły przestępstwem samoistnym, zorganizowane grupy przestępcze, zajmujące się handlem żywym towarem, zajmują się często przestępczością narkotykową, przemytem innych towarów czy fałszowaniem dokumentów<sup>26</sup>. Proceder polega na zmuszaniu zwerbowanych ofiar do popełniania przestępstw, a następnie wytwarzania u nich poczucia współwiny w popełnionym przez organizatorów przestępstwie. Zjawisko to jest stosunkowo nową formą wykorzystania ofiar handlu ludźmi. Ofiarami przestępstwa są osoby o niskim statusie społecznym, bez znajomości języków obcych oraz o bardzo niskim poziomie wykształcenia. Wywodzą się w większości przypadków ze środowisk romskich. Osoby są zmuszane przy pomocy gróźb podstępnych, a nawet przemocy fizycznej do popełnienia przestępstw takich jak między innymi kradzieże sklepowe. Sprawcy następnie informują takie osoby, że jeżeli zawiadomią organy ścigania o tym procederze,

to sprawcy prześlą informację o tym, że brały czynny udział w popełnianiu przestępstw i przez to są współwinnymi tego procederu. Wytwarzanie u ofiar poczucia współwiny ma na celu nakłonienie ich do współpracy, a jednocześnie zapewnienie sobie bezkarności po wykorzystaniu już ofiary. Według posiadanych informacji, ofiarami tego zjawiska byli obywatele polscy, jak i cudzoziemcy na terenie Polski, Niemiec i Wielkiej Brytanii. W większości przypadków pokrzywdzeni nie zdają sobie sprawy z tego, że byli wykorzystani, natomiast obawiali się przyznać do „udziału w procederze” w strachu przed odpowiedzialnością karną<sup>27</sup>.

### **Wykorzystanie dzieci w celu nielegalnej adopcji**

Istotnym i godnym uwagi w aspekcie handlu ludźmi jest zjawisko nielegalnej adopcji, które występuje również pod pojęciem dzikiej adopcji, podziemnej adopcji. Będzie ona miała miejsce na pewno, gdy odbywa się z ominięciem przepisów, a ściślej przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, gdy nastąpiła w wyniku działania przestępczego lub też, gdy dziecko przekazywane jest rodzicom adopcyjnym z pominięciem procedury sądowej. Handlem dziećmi do adopcji jest sprzedawanie i kupowanie dziecka bez jakiegokolwiek kontroli zewnętrznej, a dziecko traktuje się jako przedmiot transakcji<sup>28</sup>. Problem dotyczy osób, które nie mają lub nie mogą mieć dzieci, a pragną je posiadać i wychowywać. Czynnikiem, który dodatkowo wpływa na zachowanie się „rodziców” jest zbyt długa i skomplikowana procedura adopcyjna. Ponadto dodatkowo osoby boją się, że nie spełnią wymaganych kryteriów.

Jednym z istotnym elementem tego procederu jest zjawisko macierzyństwa zastępczego. Istnieją specjalne strony internetowe, na których znajdują się ogłoszenia typu „poszukuję pary, która pragnie dziecka, użyję swój brzuch”. Matka zastępcza,

<sup>25</sup> Ł. Wieczorek, Handel ludźmi w celu przymuszenia ich do pracy, Poradnik opracowany na podstawie wystąpień na konferencji „Nowoczesne niewolnictwo”, Strzelce Opolskie 2008, s. 61.

<sup>26</sup> P. Łabuz, Analiza tendencji handlu ludźmi, (w) Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi jako wspólne wyzwanie Polski i Ukrainy, Warszawa 2013, s. 38.

<sup>27</sup> J. Pytliński, Zagrożenie ... op. cit., s. 25.

<sup>28</sup> K. Janoszka, Dzieci ... op. cit., s. 36.



tw. surogatka przyjmuje do swojej macicy zapłodnioną in vitro komórkę jajową innej kobiety, która sama nie może zająć w ciąży lub jej donosić. Rola matki zastępczej sprowadza się do wynajęcia swojego brzucha, donoszenia ciąży, urodzenia dziecka i oddania go rodzicom. W Internecie można znaleźć również ogłoszenia mężczyzn chcących być dawcami nasienia oraz matki chcące skorzystać z instytucji adopcji ze wskazaniem. Oczywiście można się domyśleć, że nie chcą tego zrobić bezinteresownie, a w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Funkcjonują również instytucje, takie jak centra matki zastępczej, pośredniczące w tego typu usługach.<sup>29</sup> Ważną kwestią jest to, że podziemie adopcyjne zmniejsza szanse na „uzyskanie dziecka” w sposób legalny.

#### **Wykorzystanie osób w celu wyłudzeń świadczeń socjalnych**

Pomysłowość działania sprawców, którzy dostosowują się do nowych warunków sprawiła, że proceder handlu ludźmi rozszerzył się o kolejną, nieznaną dotąd formę jaką jest wykorzystanie osób w celu wyłudzeń świadczeń socjalnych. Dominującym charakterem tego zjawiska jest przede wszystkim wykorzystanie osób do wyłudzenia kredytów i świadczeń socjalnych za granicą. Zorganizowane grupy przestępcze, werbują w Polsce do pracy osoby za granicą szczególnie w Wielkiej Brytanii, Niemczech i Szwecji wywodzące się z rodzin patologicznych, wielodzietnych, środowisk bezdomnych. Często są to osoby, które pierwszy raz opuszczają terytorium Polski, w większości wypadków nie znają języków obcych, posiadają niski poziom wykształcenia, co powoduje, że są zdezorientowane, a w wyniku tego bezwzględnie podporządkowują się swoim „opiekunom” za granicą. Przed wyjazdem ofiary muszą przygotować niezbędne dokumenty jak paszport, dowód osobisty, metryki ślubu, urodzin. Następnie osobom

zwerbowanym zapewniany jest pobyt w wybranym kraju na okres do 5 dni. W trakcie pobytu załatwiane są różne formalności związane z przestępczym procederem, polegającym na nieświadomym wypełnianiu przez ofiarę różnych dokumentów dotyczących rzekomego zatrudnienia. Osoba będąc nieświadoma swojej decyzji, faktycznie składa wnioski o zasiłek socjalny, w tym również o wskazanie numeru konta bankowego, na jaki będzie przekazywane świadczenie, a ponadto upoważnia „opiekuna” do pełnego dysponowania rachunkiem. Założenie konta bankowego w brytyjskim banku jest warunkiem zatrudnienia zwerbowanych Polaków. Konta w Wielkiej Brytanii można otworzyć z zerowym stanem bez deklarowania żadnych przychodów. Chodzi tu przede wszystkim o Bank Lloyds TSB, HSBC, a także National Westminster<sup>30</sup>. Aby otworzyć konto wymagany jest dowód tożsamości oraz druk, który potwierdza miejsce zamieszkania. Najłatwiej na siebie zarejestrować rachunek (tzw. utility bill) na przykład za wodę, energię elektryczną. Jeżeli osoba nie posiada (utility bill) to bank dopuszcza możliwość poświadczenia adresu zamieszkania przez przyjaciela lub pracodawcę, u którego mieszka. Niemal każdy bank początkowo do rachunku wydaje kartę bankomatową. Karta służy tylko do wybierania gotówki z bankomatu na przykład w wysokości 50 funtów dziennie. Następnie osoba zgłasza się do biura Social Security Office na rozmowę celem uzyskania National Insurance Number. Po dokonaniu powyższych formalności sprawcy zmuszają osoby do zaciągnięcia kredytu na zakup sprzętu RTV i AGD. W przypadku matek z dziećmi na podstawie tych dokumentów wyłudzone są dodatkowo zasiłki szkolne, rodzinne i socjalne. Po dokonaniu wszelkich formalności informują zwerbowane osoby o trudnościach w znalezieniu pracy, zmuszając je do

<sup>29</sup> Ibidem, s. 38.

<sup>30</sup> P. Łabuz, Konstrukcja prawno – kryminalistyczna przestępstwa handlu ludźmi z wykorzystaniem ich do wyłudzeń świadczeń socjalnych, Zeszyty naukowe Uczelni Warszawskiej im. M. Skłodowskiej – Curie, Kwartalnik, Nr 3(45) 2014, s. 60.

powrotu do Polski, który jest opłacany przez sprawców. Istotnym elementem tego proceduru jest to, że osobom odbierane są dokumenty podróży paszport, dowód osobisty, a wszystko po to, by utrzymać w przekonaniu władze brytyjskie, że osoby mieszkają na stałe w Wielkiej Brytanii. Dokumenty oryginalne ofiara przekazuje werbownikowi po powrocie do Polski. Następnie w odpowiednim urzędzie administracji zgłasza utratę dokumentu po otrzymaniu środków finansowych od sprawców na wyrobienie nowych. Osoby wykorzystane utrzymywane są w przekonaniu, że oczekują na podpisanie umowy, które nigdy nie następuje, a grupy przestępcze czerpią korzyści z pobieranych w ich imieniu świadczeń.

O skali przedmiotowego proceduru, może świadczyć fakt, że organy ścigania w Wielkiej Brytanii potwierdziły jak dotąd wyłudzenia świadczeń socjalnych na kwotę 4 milionów funtów. Jak dotychczas w śledztwach prowadzonych przez Centralne Biuro Śledcze Policji w charakterze osób pokrzywdzonych i świadków przestępstwa przesłuchanych zostało około 500 osób<sup>31</sup>.

### **Konkluzja**

Prężny dynamizm przemian ewolucyjnych oraz pojawienie się szeregu nowych form zjawiskowych tej przestępczości, wymusza na instytucjach państwowych monitorowanie zjawiska w celu właściwego zapobiegania i zwalczania przestępstwa handlu ludźmi. Najważniejszym elementem w zwalczaniu tego proceduru jest postawienie głównego nacisku na uświadomienie ofiarom tego, że zostały wykorzystane przez organizatorów. Szczegółowe rozpoznanie zjawiska, poznanie jego mechanizmów pozwoli w skuteczny sposób zwalczać ten typ przestępstwa, a przez to pomóc i uniknąć wielu dramatów istnień ludzkich<sup>32</sup>. Ważnym elementem jest nawiąza-

nie współpracy funkcjonariuszy Policji pionu kryminalnego z pracownikami ośrodków pomocy społecznej, powiatowych urzędów pracy w najbardziej zagrożonych środowiskach, co umożliwi natychmiastową reakcję na potencjalne próby werbowania ofiar. Należy zaznaczyć, że walka z handlem ludźmi pozostaje nadal jednym z najważniejszych zadań polityki i wyzwań wszelkich instytucji, organizacji pozarządowych zwalczających na świecie, w Unii Europejskiej i Polsce ten proceder.

---

<sup>31</sup> Ibidem, s. 66.

<sup>32</sup> P. Łabuz, D. Śnieżek, Handel „żywym towarem” jako działalność zorganizowanych grup przestępczych w handlu ludźmi, Zeszyty naukowe Wyższej

---

Szkoły Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie 1(11)2010, Warszawa 2010, s. 69.